

ÚVOD DO RIEŠENÍ VZŤAHU FILOZOFIE A TEOLÓGIE NIELEN V STREDOVEKOM MYSLENÍ

TOMÁŠ MACHULA.: *Křesťanská víra a racionalita. Filosofický přístup*. České Budějovice: Jihočeská univerzita 2004, 95 s., ISBN 80-7040-727-1

Hlavnou témou recenzovanej práce je vzťah viery a racionality, ktorú autor bližšie vymedzuje ako vzťah teológie a filozofie. Autor charakterizuje pojednávanie o tejto téme ako „neúplné a fragmentárne“ (s. 9), zohľadňujúce dejinný aspekt a zároveň systematickú otázku rôznych foriem vzťahu racionality a viery (s. 9).

Kniha je členená na sedem kapitol. Prvá kapitola *Rozum a Boh (a viera?)* (s. 12 – 20) poukazuje na antické predstavy Boha. Autor hovorí, že „antickí myslitelia pomerne dobre dospeli k poznaniu jedinstvi božského súcna a k jeho maximálnej dokonalosti... dokázali sa oslobodiť od antropomorfných predstáv a upozorniť na nepreniknuteľnosť božskej esencie“ (s. 19). Z tohto dejinného prehľadu sa zdá, že „uznanie niečoho dokonalého a bytostne najvyššieho nie je pre čisto rozumovú cestu problém“ (s. 20). Čo však potom ponúka viera?

V druhej kapitole, príznačne nazvanej *Boh a viera (a rozum?)* (s. 21 – 27), sú prezentované rozličné spôsoby prijímania antického dedičstva a vyrovnávania sa s ním v kresťanstve. Tieto „trendy“ sú prezentované na hlavných postavách kresťanskej antiky (Tertulián, Justín, Klemens Alexandrijský, Origenes, Aurelius Augustinus, Boethius). Aká je potom funkcia rozumu/filozofie v rámci kresťanskej viery?

Ako prezrádza už názov nasledujúcej kapitoly *Boh, viera a rozum* (s. 28 – 49), jej tému budú tvoriť stredoveké scholastické pokusy o syntézu filozofie a kresťanskej viery. Prvou postavou, ktorú si autor všíma, je Anzelm z Canterbury a jeho „ontologický dôkaz existencie Boha“, v ktorom je súvzťažnosť rozumového poznania a poznania z viery úplne zrejmá (s. 29). Prítomnosť racionalnej filozofie a hlbkej zbožnosti v stredovekom myslení viedla k polarizácii v otázke dialektickej metódy v teológii: Abelard verus Bernard z Clairvaux. Autor konštatuje, že spor Abelarda a Bernarda o miesto dialektiky/logiky/filozofie v teológii, ktorý vo svojej dobe viac-menej vyhral Bernard, skončil z dlhodobejšieho hľadiska víťazstvom Abelardovho prístupu (s. 30). Prínosom recenzovanej publikácie je náčrt základných myšlienok a prístupov Alberta Veľkého k rôznym druhom ľudského poznania – rozdiel medzi vierou/nadprirodzeným a prirodzeným poznaním, ktoré je delené na rozumové a experimentálne. Albert modifikoval Aristotelovu koncepciu vedy uznaním experimentu ako rovnocenného prostriedku vedeckého poznávania. Napriek stručnosti treba tento náčrt vyzdvihnúť, pretože štúdium teologicko-filozofického systému Alberta Veľkého je v Čechách, nehovoriac už o Slovensku, „v plienkach“. Autor plynule prechádza k postave Tomáša Akvinského. Hoci stručne, no veľmi jasne podáva Tomášove argumenty v prospech autonómie filozofie a teológie, ich vzájomného súvisu, všíma si rozdelenie vied, ich metódy, venuje sa vedeckosti teológie. Na konci kapitoly si všíma aj iné stredoveké chápania vedy a miesta teológie v celku vied. Zároveň vyzdvihneme autorovo upozornenie na obdobie tzv. „druhej či novovekej scholastiky“, pestovanej tak na katolíckych, ako aj na protestantských univerzitách, ktorá ostáva v bežných učebni-

ciach dejín filozofie zabudnutá, hoci systémy R. Descarta, Leibniza, Ch. Wolffa a následne aj I. Kanta nie sú bez nej adekvátne pochopiteľné.

Štvrtá kapitola s názvom *Boh (a viera a rozum)* (s. 50 – 58) môže byť inšpiratívna nielen pre filozofov, ale aj pre teológov. Autor podáva stručnú charakteristiku cirkevných dokumentov, ktoré sa týkali vzťahu filozofického/rozumového a teologického poznania. Autor poukazuje na silné a slabé stránky jednostranného uprednostňovania viery alebo rozumu, porovnáva najmä dva cirkevné dokumenty: *Dei Filius* a *Fides et ratio*. Dotýka sa aj problematiky samotnej viery, jej štruktúry a obsahu a upozorňuje, že „Cirkev nemá nijakú svoju vlastnú filozofiu a ani nijakú filozofiu a priori neuprednostňuje“ (s. 55). Autor sa dotkol aj termínu „kresťanská filozofia“, ktorý „definuje“ ako „racionálne skúmanie právd viery, získaných zo zjavenia... je to reflexia problémov, ktoré sú vyvolané kresťanskou vierou, je to aj premýšľanie problémov spôsobom, ktorý je akosi založený v kresťanskej viere“ (s. 56).

Piata kapitola *Rozum a (Boh a viera?)* (s. 59 – 68) je menej dejinnofilozofická. Autor sa v nej venuje tak problematike vedy a vedeckosti ako takej, ako aj problému vedeckosti teológie. Najprv prezentuje Aristotelovu teóriu vedeckého poznania, ktorú v rôznej akcentácii a modifikácii prijímali stredovekí myslitelia a aplikovali ju aj na teológiu. Autor si všimá súčasné chápanie vedy a vyjadruje názor, že „jednotná, široko akceptovaná a jasná definícia dnes asi neexistuje“ (s. 61). Ako východisko autorovi slúži pozitivistické stotožnenie vedy a prírodnej vedy, ktoré však prešlo modifikáciami, kritikou a v súčasnosti neobstojí: verifikacionizmus stratil svoj lesk (K. Popper), kumulativizmus bol podrobený kritike. Vývoj vedeckých teórií, ako na ne poukázal T. S. Kuhn či v miernejšej forme I. Lakatos, nie je narastaním poznatkov do čoraz lepšej teórie, ale je poznačený ruptúrami, zlomami či paralelnou existenciou protichodných vedeckých teórií, do ktorých zasahujú aj predsudky, politika, psychologické faktory (P. Feyrabend). Autor sa aj napriek tejto heterogenite pokúsil podať „definíciu“ súčasného chápania vedy. Veda je „kritické vytváranie istého konzistentného celku poznatkov s cieľom poznať a teoreticky vysvetliť svet“ (s. 65). Ak prijmeme túto charakteristiku, teológiu by sme za vedu mohli pokladať: stojí na istých axiómoch (Biblia, dogmy a cirkevné autoritatívne výroky), vedeckosť teológie by potvrdzovali aj odvodzovanie a argumentácia z týchto východísk (kontrolovateľnosť, kritizovateľnosť a overiteľnosť postupov) (s. 66 – 67). Za zmienku stojí, a v tom s autorom súhlasíme, že mať za každú cenu „nálepku vedeckosti“ je do istej miery predsudkom o cennosti a kvalite, ktorým súčasné myslenie infikoval pozitivismus. Teológia bude slúžiť človeku rovnako, či už nálepku vedy má, alebo nie.

V predposlednej kapitole sa autor venuje vzťahu prírodných vied a viery, ktorý prezentuje na vybraných autoroch (Dawkins, Wilson, Hawking, Davies, Polkinghorne). Domnievame sa, že z tejto kapitoly je nutné vyzdvihnúť metodologické kritériá, ktoré by mali rešpektovať tak prírodovedci, ako aj teológovia. V tomto dialógu je nutné si uvedomiť vlastnú ohraničenosť; pre dialóg s teológiou sú dôležitejšie skôr filozofické implikácie daných prírodovedeckých teórií ako teórie samotné; u filozofov a teológov pokladá autor za nevyhnutné osvojiť si základné poznatky prírodných vied, no súčasne dodáva, že prírodovedecké závery treba prijímať nielen kriticky, ale aj s „rezervou“, keďže vývoj v prírodovedeckom výskume môže o niekoľko desaťročí ukázať niečo úplne odlišné. Tak filozofom, ako aj teológom, ktorí nekriticky a unáhle vzali a berú nejaký stav prírodovedeckého výskumu za konečný a hotový, adresuje autor výstižnú vetu: „Viac než inde tu

platí, že kto sa ožení s duchom doby, bude skoro vdovcom“ (s. 79).

V záverečnej kapitole sa autor zaoberá problematikou pravdy v ekumenickom dialógu, a preto pokladá za nevyhnutné tematizovať samotný pojem pravdy. Zaoberá sa rozličnými teóriami pravdy (evidenčné, koherenčné, konsenzuálne a korešpondenčné chápanie pravdy), upozorňuje na to, v čom by mohli byť pre ekumenický dialóg inšpiratívne, no zároveň si všíma aj ich nedostatky (subjektivismus či istý druh pragmatizmu). Podľa autora je pre ekumenizmus najpriateľnejšie korešpondenčné chápanie pravdy (s. 87). Autorovým cieľom nebolo podať návod na overovanie dogiem, ale poskytnúť materiál na zamyslenie sa nad podstatou náboženskej pravdy (s. 88).

Na záver: Recenzovaná publikácia môže slúžiť nielen ako vhodný učebný text pre študentov teológie a filozofie, ale môže byť aj napriek útlosti čo do počtu strán bohatým zdrojom inšpirácií pre dialóg medzi prírodovedcami a filozofmi/teológmi či v rámci ekumenizmu medzi samotnými teológmi.

Michal Chabada

Mgr. Michal Chabada, PhD.
Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
Gondova 2
818 01 Bratislava 1
SR